
ARTYKUŁY

BARTOSZ WÓJCIK

ORCID: 0000-0002-8618-057X

Uniwersytet Szczeciński

bartosz.wojcik@usz.edu.pl

Obraz Bogusława X w tekstach historiograficznych do końca XIX wieku

Słowa kluczowe: Bogusław X, teksty historiograficzne, XIX wiek, Pomorze, Pomorze Zachodnie

Keywords: Bogislaw X, historiographical texts, 19th century, Pomerania

Książę Bogusław X (1454–1523) należy do najbardziej znanych postaci historycznych z okolic ujścia Odry; na ogół bywa opisywany jako ten, który „pozostawił po sobie legendę złotych czasów, panowania silnego księcia, niestrudzonego rycerza, miłującego żonę męża, a nade wszystko władcy sprawiedliwego i przewidującego”¹. Wciąż jednak pozostało wiele otwartych dezyderatów badawczych, dotyczących zarówno badań historycznych – jak polityka zagraniczna czy wewnętrzna, struktura i propozografia dworu szczecińskiego², jak i praktycznie niezbadanej sfery wizerunku władcy w tekstach kultury³. Najbliższy okres obfituje w okrągłe rocznice związane z Bogusławem – w październiku 2023 roku przypada 500. rocznica śmierci władcy, zaś w czerwcu 2024 roku 570. rocznica jego urodzin. Z tych podwójnych okoliczności

¹ Wiktor Szymborski, „Pielgrzymka księcia pomorskiego Bogusława X do Rzymu u schyłku XV wieku”, *Nasza Przyszłość* 99 (2003): 378.

² Można mieć nadzieję, że wiele luk badawczych wypełni monografia, nad którą pracuje prof. Edward Rymar.

³ W 2021 r. opublikowałem wstępny szkic poświęcony tej tematyce: Bartosz Wójcik, „Zwischen Fakten und Fiktion: Bogislaw X. in kulturellen Texten”, w: tegoż, *Erzählpalimpseste: Sagen aus Pommern. Fallstudien zu Faktizitäten, Fiktionalitäten und Fiktionen in einem Grenzraum* (=Schriften zur Kulturgeschichte 60) (Hamburg: Fachverlag für wissenschaftliche Literatur Dr. Kovač, 2021), 129–154.

wydaje się zasadne nieco bliższe spojrzenie na wizerunek Bogusława X, którego cechą zasadniczą wydaje się zmienność.

Wizerunek ów był tworzony w wielu mediach; niniejszy artykuł koncentruje się na obrazie w obrębie tekstu pisanego⁴, zawężonego do form prozatorskich⁵. Omówione będą wyłącznie przykładowe teksty niemieckojęzyczne opublikowane do końca XIX wieku⁶, z koncentracją na tekstach historiograficznych, abstrahując zarówno od bogatej schedy folklorystycznej⁷, jak i od utworów beletrystycznych⁸, a także twórczości dramatycznej⁹. Wobec wybranej kategorii tekstów artykuł ma jednak charakter przyczynkarski, a wybrane przykłady nie wyczerpują tematu, a le-dwie obrazują paletę.

Warto podkreślić, że wszystkie te grupy tekstów są ze sobą powiązane. Nawiązania intertekstualne pomiędzy poszczególnymi korpusami zilustrowano na schemacie.

⁴ Abstrahuję tu od innych tekstów kultury, np. przedstawień malarskich, grafik czy pomników (np. w Szczecinie z 1974 r. i w Słupsku z 2010 r.), komiksu (np. Szczepan Atroszko, „Tragicomedia de Hierosolymitana”, w: *Komiks szczeciński*, red. Marta Kostecka, Krzysztof Lichtblau [Szczecin: Granda, 2018], 21–34) czy ilustrowanych wydawnictw dla dzieci (np. Aleksandra Sz wajda, *Bogusław X – Gryfita* [Szczecin: Zamek Książąt Pomorskich, 2020]. Na temat komiksu zob. m.in. Daniel Kalinowski, „Pomorze (prze)rysowane. Poetyki historyzmu i lokalności w świecie komiksu”, *Porównania* 29 (2021), 2: 389–409, szczególnie 392 i n.

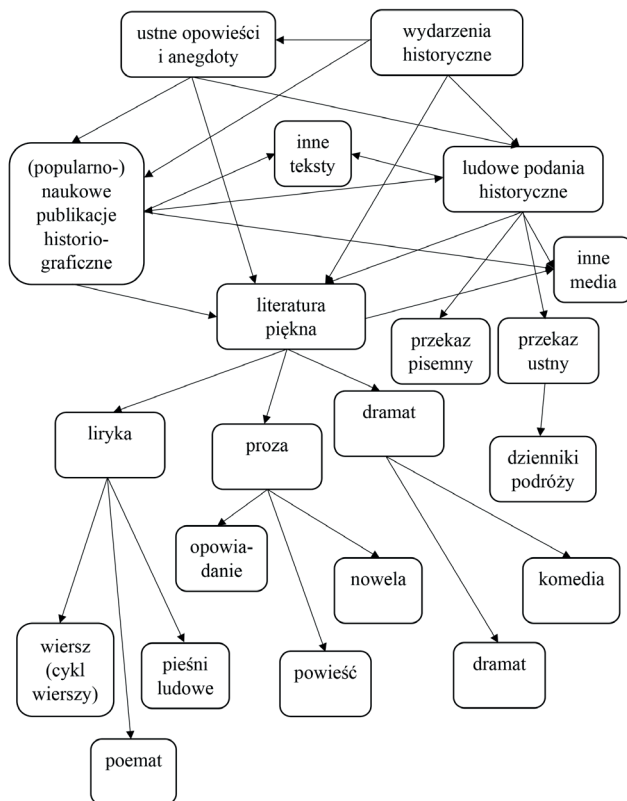
⁵ Decyzja ta wynika z objętości tekstu oraz liczby utworów, w których kreowany był wizerunek księcia. Liryczne twory znajdują się w obrębie samego tekstu pisanego – do końca XIX w. powstał m.in. cykl poematów Wilhelma Meinholda (1835) czy cykl wierszy Roberta Prutza (1858); postać księcia funkcjonowała też w sferze pieśni ludowych.

⁶ Decyzja ta również wynika z objętości tekstu oraz liczby utworów; dodatkowym czynnikiem jest zasadnicza zmiana wizerunku Bogusława, mająca miejsce w tekstach polskojęzycznych pisanych po 1945 r.

⁷ Postać Bogusława jest obecna w podaniach ludowych na Pomorzu, można ją znaleźć w zbiorach od J.D.H. Temmego po Alfreda Haasa, a liczbę poświęconych mu opowieści (wiele z nich w różnych wariantach) szacuję na niemal 20.

⁸ Kilka przykładów podałem we wspomnianym już rozdziale Wójcik, „Zwischen Fakten”. Nie wspomina tam o powieściach, choćby Johanna Ernsta Benno *Bogislaus der Zehnte* (1822).

⁹ Również tu lista nie jest krótka; pierwszy utwór tego typu powstał już za życia Bogusława – autorstwa Johanna von Kitschera *Tragicomedia* (1501); tylko w XIX w. powstał napisany w 1821 r. przez wspomnianego już W. Meinholda utwór sceniczny *Sophie von Pommern*, którego pełna treść nie zachowała się, znany jest jednak fragment utworu; w 1864 r. późniejszy noblista, dziś praktycznie zapomniany Paul Heyse napisał sztukę *Hans Lange* (to wydanie jeszcze jako „Bühnenmanuscript”), zaś w 1912 r. bliżej nieznanym pisarzem Hans Hoffmann (nie należy go mylić z wybitnym pisarzem o tym samym imieniu i nazwisku, pochodzącym ze Stettina/Szczecina) – sztukę *Herzog Bogislaw X. in Köslin*.

Schemat ów jest uproszony; nie tylko jedynie śladowo zaznaczono występowanie innych mediów poza tekstem pisany, ale nawet „innych tekstów” – choć można by i tu wprowadzić dalszy podział na np. (wczesno)nowożytny literacki gabinet osobliwości (tzw. *Theatrum-Literatur*) czy publicystykę. Celem powyższego przedstawienia schematycznego nie jest jego kompletność, ale przede wszystkim wskazanie dwóch istotnych cech, wpływających na kreację wizerunku Bogusława X:

- bogactwo form piśmiennych, w których kształtowany był – i do dziś jest – jego wizerunek; element historiograficzny obejmuje jedynie jego część;
- obraz księcia już za jego życia kształtowany był nie tylko poprzez teksty o charakterze historiograficznym, ale również w innych mediach pisanych o silnym charakterze literackim – w sferze przekazów mało wiarygodnych, przyjmujących z biegiem czasu formę podań historycznych, a także w różnych formach literatury pięknej; konsekwencją tego stanu rzeczy jest to, że dopiero kompleksowe badanie wszystkich rodzajów tekstów umożliwi zniuansowaną rekonstrukcję zmiennego w czasie wizerunku Bogusława, a także mechanizmów wpływających na te zmiany.

Grupa tekstów historiograficznych modelujących wizerunek księcia jest bodaj najobszerniejszym ilościowo korpusem tekstowym¹⁰. Skrótowo ujęte w schemacie publikacje historiograficzne opisujące postać Bogusława powstawały przez długi okres około 350 lat, między XVI a XIX wiekiem. Przybierały one różnorodne formy. Można je podzielić nie tylko na współczesne formaty monografii, rozdziałów w książkach czy artykuły. Bardziej istotny wydaje się podział merytoryczny. W dalszej części tekstu wzmiankowane są głównie kroniki i dłuższe formy historiograficzne¹¹ opisujące chronologicznie dzieje regionalne, w których pewna część poświęcona jest okresowi Bogusława X. Mogą one służyć za przykłady historiografii dworskiej (tekst Kantzowa i Klemptzena, ok. 1540), kościelnej (tekst Cramera, 1602), miejskiej (tekst Micraëlius, 1639–1640), historiografii erudycyjno-genetycznej, charakteryzującej się stosunkowo mocno rozwiniętym obiektywizmem i opartej na zasadach dyplomatyki (tekst Bartholda, 1843–1844), i wreszcie epoki przewyciężenia erudycjonizmu (teksty Wehrmanna, ok. 1900) w duchu Leopolda Rankego¹². Nie tylko bowiem czas powstania, ale przede wszystkim konteksty powstawania poszczególnych tekstów były różne, zmieniała się w nich rola zleceniodawcy i (potencjalnego) odbiorcy. A nawet, choć najstarszy tekst sięga lat 30. XVI wieku i w związku z tym przynależy czasowo do (wczesnego) okresu nowożytnego, widać w nim wciąż echa założeń historiografii pragmatycznej, sięgającej starożytności. Kantzow wydaje się w wielu miejscach swoich tekstów hołdować przekonaniu Herodota, który około V wieku p.n.e. tak formułował swe zadanie: „Ja zaś muszę podać, co się opowiada, ale bynajmniej nie jestem zobowiązany w to wierzyć i te słowa mają się odnosić do całych mych Dziejów”¹³. Jednocześnie analiza poszczególnych wersji jego kroniki wykazuje, że z czasem dokonała się w jego myśleniu zmiana dotycząca wykładni zasadniczych ustaleń – takich jak pochodzenie Pomorzan. Fakt ten pozwala na konstatację, że jego tekst z jednej strony wprawdzie jest przykładem efektu solidnej kwerendy źródłowej i dyskusji środowiskowej (nawiązuję tu m.in. do jego pobytu w Wittenberdze i rozmów z Melanchtonem), ale z drugiej strony stał on jeszcze w tradycji średniowiecznej, kiedy kroniki stanowiły wyraz światopoglądu autora i były częścią jego misji kształtowania wzorców, ważnych (z jego perspektywy) dla wspólnoty.

¹⁰ Pojęcie ilości odnosi się do liczby tekstów, a nie objętości. Pod względem liczby stron poświęconych Bogusławowi na pierwszym miejscu plasują się zapewne powieści.

¹¹ W dalszej części tekstu są one opisane bardziej szczegółowo wraz z danymi bibliograficznymi.

¹² „Przypisywano historii urząd osądzania przeszłości na pożytek pouczenia świata współczesnego; tak wysokiego urzędu nie usurpuje sobie niniejsza próba: chce ona jedynie powiedzieć, jak było w istocie rzeczy” (Leopold Ranke, *Geschichte der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1535* (Leipzig–Berlin: Reimer, 1824), V–VI [wszystkie tłumaczenia pochodzą od autora – B.W.]).

¹³ Herodot, *Dzieje* (Warszawa: Czytelnik, 2002), 425.

Podobnych elementów można dopatrzeć się w utworze Cramera, który z jednej strony pisany był pod wpływem reformacji (a więc poniekąd przyczyniał się do polifonii głosów, których paleta dotychczas często ograniczana była monopolem Kościoła), z drugiej jednak też wydaje się być oparty – przynajmniej po części – na średniowiecznej tradycji, wedle której depozytariuszem pamięci byli właśnie ludzie Kościoła, a w ich ujęciu:

przeszłość traktowano jako przedmiot wiary, chodziło nie tyle o „suche” zaprezentowanie tego, co minęło, a raczej o usytuowanie własnej (bądź opisywanej) grupy w obrębie z jednej strony historii świętej, z drugiej – dziejów świeckiej, szerszej wspólnoty, do której się przynależało, albo do której się aspirowało¹⁴.

Zdecydowanie nową jakością była historiografia lokalna, oddająca głos mieszczaństwu. W przypadku tekstu Micraeliusa głos ten ewidentnie oddany jest w podwójny sposób, zarówno ze strony autora, jak i czytelników – tekst, mający cechy „miejskości”, jest pisany w odniesieniu do antycypowanych oczekiwań odbiorców, stając się w ten sposób poniekąd „produktem społecznym”, adresowanym do konkretnego odbiorcy¹⁵. Choć między historiografią dworską a miejską da się zaobserwować fundamentalne różnice, zwracają w tym przypadku daleko idące podobieństwa w obrazowaniu postaci Bogusława¹⁶.

Trzytomowa historia Pomorza i Rugii Friedricha Wilhelma Bartholda stanowiła bodajże ostatnią monografię zamykającą pierwszy okres „historii patriotycznych pomorskich”¹⁷. Napisana na krótko przed rozbiem – używając języka Michela Foucaulta – dotychczasowego pomorskiego „systemu formacyjnego”, stała się ostatnim historiograficznym głosem autora, którego wypowiedzi i ich miejsce instytucjonalne, sytuacje, w które podmiot wypowiedzi był zaangażowany i które łączyły go z innymi grupami podmiotów¹⁸, oscyływały wokół historycznego Pomorza. Z bie-

¹⁴ Janusz Spyra, *Historiografia a tożsamość regionalna w czasach nowożytnych na przykładzie Śląska Cieszyńskiego w okresie od XVI do początku XX wieku* (Częstochowa: Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, 2015), 21.

¹⁵ Por. Lisa Demets, Jan Dumolyn, „Urban Chronicle Writing in Late Medieval Flanders: The Case of Bruges during the Flemish Revolt of 1482–1490”, *Urban History* 43 (2016), 1: 28–45. Krótko tylko można uzupełnić, że wydanie tekstu Micraeliusa wkrótce po jego sporządzeniu dodatkowo podkreśla jego cechy nowożytne, jako że dla tekstów średniowiecznych rozróżnienie wkładu autora, kopisty, względnie skryby, w powstawanie kolejnych rękopiśmiennych kopii bywa niemożliwe. Kantzow znów jest tu świetnym przykładem, jako że jego kronika krążyła w kilkudziesięciu odpisach, dopóki nie ukazała się drukiem dopiero w XIX w.

¹⁶ Szczegóły w dalszej części tekstu.

¹⁷ Lucyna Turek-Kwiatkowska, *Przemiany świadomości historycznej społeczeństwa pomorskiego w XIX wieku* (Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 1989), 93.

¹⁸ Michel Foucault, *Archeologia wiedzy*, tłum. Andrzej Siemek (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1977), 77–82.

giem czasu dyskurs – „zbiór wypowiedzi, należących do jednego systemu formacyjnego”¹⁹ – został zdominowany historiograficzną perspektywą większych tworców państwowych: pruskiego, względnie niemieckiego.

Publikacje Martina Wehrmanna to już spojrzenie na pomorskiego księcia pisane w zjednoczonym państwie niemieckim, w którym około roku 1900 nawet perspektywa pruska powoli traciła impet – choć nie należy zapominać, że Wehrmann stał w opozycji do takich historyków, jak H. Treitschke czy J.G. Droysen, patrzących na historię regionalną z perspektywy rozwoju – również terytorialnego – państwa Hohenzollernów. Sam Wehrmann krytykował typową wówczas badawczą postawę erudycyjno-genetyczną, w której narody stanowiły podstawową wielką jednostkę opisu. Wehrmann ze swojej strony wskazywał na istotność wyjątkowości historii konkretnego regionu (tu: Pomorza); powoływał się przy tym m.in. wprost na F.W. Bartholda²⁰. Jego odbiorcą pozostawali, jak się wydaje, Pomorzanie.

Jako że centralną kategorią niniejszego tekstu jest „obraz”, istotne jest pytanie, na ile wizerunek Bogusława w tekstach historiograficznych jest literacki²¹. Choć daleki jestem od utożsamiania tekstów historiograficznych z „dziełami literackimi”²², moje obiekcje wobec zagadnienia „literackości” są mniejsze niż np. Sonji Glauch, preferującej pojęcie „fikcjonalności tekstualnej”²³. Wynika to z dużego prawdopodobieństwa, że z jednej strony strategie, leżące u podstaw decyzji autorów, dotyczących formułowania niektórych tekstów, bazowały na podobnych przesłankach jak w przypadku tworzenia tekstów „literackich”²⁴. Z drugiej strony zaś proces ich recepcji tak samo inkorporował aspekty wartościowania tekstu i jego „kanonizacji”²⁵. Jako drugo-

¹⁹ Tamże, 140.

²⁰ Por. jego wykład wygłoszony podczas jubileuszu zasłużonego historyka Hugo Lemckego *Berechtigung und die Aufgabe der pommerschen Geschichtsforschung*, przedrukowany w [anonim]: „Feier des Jubiläums des Herrn Gymnasialdirektor Prof. Dr. Lemcke”, *Monatsblätter der Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Altertumskunde* 11 (1898): 161–173, przedruk wykładu 161–168, tu: 163.

²¹ Bardziej dogłębne przemyślenia na ten temat mogłyby wypełnić tekst znacznie dłuższy od niniejszego; tu kwestia ta jest siłą rzeczy ledwie zaznaczona.

²² Rafał Kosiński napisał o kronice Euzebiusza z Cezarei z IV w., że „w przeciwieństwie do klasycznej historiografii, nie tworzył dzieła literackiego, a w miarę dokładną rekonstrukcję przeszłości” (Rafał Kosiński, „Obraz kobiet w wybranych dziełach historiografii kościelnej z VI wieku. Część 1: Historia Kościoła Teodora Lektora i Kronika Wiktora z Tunnuny”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych* 2 (2022), 13: 10). Autor nie definiuje „klasycznej historiografii”; wydaje się, że buduje w tekście opozycję „klasyczna historiografia” ↔ „historiografia kościelna”.

²³ Sonja Glauch, „Fiktionalität im Mittelalter. Revisited”, *Poetica* 46 (2014), 1/2: 85–139, szczególnie 86 i n.

²⁴ Dla przejrzystości tekstu rezygnuję tu zupełnie z dywagacji, co jest literaturą, uważając wszelako za oczywistą „literacką heterologię” (Ryszard Nycz, „Literatura nowoczesna: cztery dyskursy (tezy)”, *Teksty Drugie* 4 (2002), 45 i n).

²⁵ Ma rację Glauch, podkreślając, że uznanie elementu „poetyckości” w danym tekście w znacznym stopniu jest następstwem kategoryzacji danego tekstu, szczególnie rozumianej w sensie nie

planową postrzegam kwestię, czy fikcjonalność w tekście stanowi koncept w swojej istocie rozwinięty dopiero w (późnych) czasach nowożytnych, zaś sama historia fikcjonalności jest „historią uświadomienia językowych form i procedowań”²⁶. Przyglądając się wizerunkowi Bogusława w tekstach historiograficznych nie sposób nie zauważyć, że jego obraz podlegał daleko idącym modyfikacjom, odbiegając od samej postaci historycznej – a zmiany te były efektem celowych działań autorskich.

Kwestia literackości tekstów historiograficznych wiąże się z jeszcze jednym zagadnieniem²⁷. Choć jeszcze jakiś czas temu wydawało się, że „narracja historyczna dotyczy *res factae*; narracja niehistoryczna odnosi się do *res fictae*”²⁸, dziś jasne jest, że oba poziomy narracyjne zawierają w sobie pierwiastek mimetyczny. Dla skutecznej analizy nie wydaje się jednak wystarczające ani rozstrzygnięcie, iż oba poziomy narracyjne można oddzielić poprzez ustalenie, że w przypadku narracji historycznej istnieje sygnifikat mający substancję znajdującą się pod poziomem sygnifikantu, ani dezzyderat ustalenia pierwiastka fikcyjnego w narracji historycznej – traktującej dziejopisarstwo jako *historia ficta rerum factarum* – w przekonaniu, że w narracji historycznej rzeczywistość pozajęzykowa przedstawiana jest za pomocą środków językowych²⁹. Bowiem w przypadku wczesnonowożytnych kronik – a także po części tekstów historiograficznych aż po XIX wiek – można w nich znaleźć nie tylko opisy *res factae*, ale również *res fictae*. Znakomitym przykładem takich praktyk jest właśnie obrazowanie Bogusława X, lokujące badanie jego wizerunku w obszarze na pograniczu historii, historii kultury oraz badań kulturo- i literaturoznawczych.

tyle samej formy owego tekstu, ale raczej jego społecznego odbioru. Niemniej ja przychylam się do priorytetu analizy formy samego tekstu, stawiając ją ponad kanon recepcji.

²⁶ Harald Haferland, „Gibt es einen Erzähler bei Wickram? Zu den Anfängen modernen Fiktionsbewusstseins. Mit einem Exkurs: Epistemische Zäsur, Paratexte und die Autor/Erzähler-Unterscheidung“, w: *Vergessene Texte – verstellte Blicke. Neue Perspektiven der Wickram-Forschung*, red. Maria E. Müller, Michael Mecklenburg (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2007), 380.

²⁷ Tematykę tę traktuję wskutek objętości tekstu jedynie śladowo; kwestia ta stanowi ogromny obszar badań, trwających od dziesięcioleci. Z ostatnich publikacji zob. m.in. Katja Stopka, „Geschichte und Literatur“, w: *Clio Guide – Ein Handbuch zu digitalen Ressourcen für die Geschichtswissenschaften*, red. Laura Busse i in., Clio Online, 2016, dostęp 30.06.2022, <http://www.clio-online.de/guides/themen/geschichte-und-literatur/2016>; Merle Marie Schütte, Kristina Rzehak, Daniel Lizius, red., *Zwischen Fakten und Fiktionen: Literatur und Geschichtsschreibung in der Vormoderne (=Religion und Politik 10)* (Würzburg: Ergon, 2014); Daniel Fulda, Stefan Matuschek, „Literarische Formen in anderen Diskursformationen: Philosophie und Geschichtsschreibung“, w: *Grenzen der Literatur: Zu Begriff und Phänomen des Literarischen*, red. Simone Winko, Fotis Jannidis, Gerhard Lauer (Berlin–New York: De Gruyter, 2009), 188–222.

²⁸ Paul Michael Lützel, „Geschichtsschreibung und Roman: Aspekte ihrer Interdependenzen“, *Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft* 30 (1985), 1: 146. Podkreślenie oryginalne.

²⁹ Por. Friedemann J. Weidauer, „Zum Verhältnis von Literatur und Geschichtsschreibung“, w: *Widerstand und Konformismus. Literaturwissenschaft*, dostęp 24.06.2022, https://doi.org/10.1007/978-3-663-01633-5_1, szczególnie 9 i n.

Próbując uzyskać choćby wstępne rozeznanie w historiograficznych tekstach tworzonych do końca XIX wieku, warto posiłkować się instrumentarium analizy narratywnej w tradycji mitomotorycznej, zaproponowanej przez Jana Assmanna. Używane jest ono do badania znaczenia mitów kulturowych i prowadzi analizę od odtworzenia opowieści i zawartej w niej hierarchii wydarzeń pierwotnego narratora aż do stworzenia własnej narracji o zjawisku. Polityczny wymiar narracji jest tu uzasadniony szczególnie dwoma aspektami – po pierwsze, Bogusław X był władcą, a więc zarówno jego działanie dyskursywne, jak i mitologizacja tegoż były częstokroć wypadkową prowadzonej przez niego polityki; po wtóre, jego postać w licznych tekstach, również tych należących do sfery historiograficznej, powinna być odczytywana przez pryzmat ich politycznego zabarwienia.

Praktycznie każdy tekst opisujący historię regionu w okresie późnego średniowiecza i ery wczesnonowożytnej poświęca temu władcy stosunkowo sporo miejsca. Warto zwrócić uwagę na kilka cech owego korpusu. W epoce wczesnonowożytnej teksty historiograficzne w formie kronik zawierały obok faktografii również „relacje bałamutne” (Zygmunt Boras)³⁰. Ich źródłem była oralna kultura komunikacji ówczesnej wspólnoty regionalnej. Przynależały one często do schedy folklorystycznej – stając się w późniejszym czasie motywami, przejmowanymi przez różne media, wypowiedzi artystycznej. Prześledzenie poszczególnych wariantów dzieła Thomasa Kantzowa (1505–1542), które sporządził przy wsparciu innego sekretarza kancelarii książęcej, Nicolausa von Klemptzena (1504–1552)³¹, pozwala na – przynajmniej częściową – rekonstrukcję ich procesu twórczego i stopniowego budowania wizerunku Bogusława X. Podczas gdy we wcześniejszych wersjach kroniki (tzw. Fr. I, Fr. III – „wersja pierwotna”) nie została przytoczona pewna anegdota, znajduje się ona w „wersji ostatniej” (Fr. IV). Została tu pomieszczona w przypisie opowieści o pewnej kobiecie, wspierającej karierę kościelną swojego syna-kaznodziei ok. 1504–1505 roku³² w Stralsundzie. Z kolei w „redakcji pośmiertnej” i bardzo do niej zbliżonym, opublikowanym w 1816–1817 roku przez H.G.L. Kosegartena *Codex Schwartzensis*, anegdota ta przytoczona jest w okresie ok. 1500–1501, inne jest też miejsce wydarzeń: opisany w niej Łużyczanin miał jakoby przebywać u Wenera i Jacoba von der

³⁰ Por. Zygmunt Boras, *Książęta Pomorza Zachodniego* (Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1996), 162–164.

³¹ Thomas Kantzow, *Pomerania oder Ursprung, Altheit und Geschicht[e] der Völcker und Lande Pomern, Caßuben, Wenden, Stettin, Rhügen in vierzehn Büchern beschrieben durch Thomas Kantzow weiland Geheimschreiber in der Fürstlich-Pommerschen Kanzley zu Wolgast und aus dessen Handschrift herausgegeben*, red. J.G.L. Kosegarten (Greifswald: Ernst Mauritius, 1816–1817) oraz liczne wcześniejsze odpisy i późniejsze wydania poszczególnych wariantów (m.in. 1835, 1897, 1908, w jęz. polskim 2005).

³² Jako że Maksymilian został cesarzem w 1508 r., w 1497 r. nie mógł to być „dwór cesarski”. Błąd ten zostanie potem powielony również w odpisach sygnowanych nazwiskiem Nicolausa von Klemptzena oraz w kronice Joachima von Wedel.

Schulenburg/z Schulenburga, a więc najpewniej w ich siedzibie w Löcknitz, ewentualnie w którymś z ich majątków w Penkun lub Gartz/Oder. Opowieść ta została z biegiem czasu połączona z kolejną anegdotą – wcześniej nieobecną – lokowaną na szczecińskim zamku Bogusława X³³. Detale ujęte w nowej konstelacji wskazują na niską wiarygodność przekazu (lub też jego „literackość”) już w tych wstępnych zapisach – które potem na wiele stuleci stały się zresztą odniesieniem wręcz kanonicznym³⁴. Zarówno datowanie, jak i umiejscawianie opisywanych wydarzeń jest raczej orientacyjne, dość dowolnie przesuwane i swobodnie modelowane w kolejnych wariantach tekstu. Owa „merytoryczna mobilność” najwcześniejszych zapisów sprawia wrażenie priorytetu jakości tekstu wobec wiarygodności historycznej, którą najpewniej kierował się Thomas Kantzow i potencjalnie jego współpracownik Nicolaus von Klemptzen. W efekcie nadali oni zapisowi – przynajmniej miejscowo – cechy literackie kosztem historycznej precyzji. Warto pamiętać, że nie tylko wytwarzany przez autorów każdorazowy ładunek narracyjny, wpływający na kreowany wizerunek władcy, ale nawet warstwa „faktograficzna” w kronikach wczesnonowożytnych przynależy częściowo do sfery rozumianej mitomotorycznie fikcji, tu – fikcji literackiej. Ta zaś może być traktowana jako działanie dyskursywne władcy, będącego wszak w tym wypadku zleceniodawcą dzieła. Działanie owo przyczyniało się do mitologizacji nieżyjącego od 1523 roku księcia; ta zaś była – jak wspomniałem wcześniej – wypadkową polityki, prowadzonej przez Bogusława X i księcia wołogoskiego Filipa I (z którego nominacji Thomas Kantzow opiekował się miejscowym archiwum).

Wypada wspomnieć, że wizerunek Bogusława, na który najsilniej wpłynął przekaz Kantzowa i Klemptzena, kreowany był już we współczesnej władcy kronice Johannes Bugenhagena (1485–1558), powstałej w latach 1517–1518³⁵. Obie, a także późniejsze publikacje o podobnym charakterze, zawierały zasadniczo hagiograficzne opisy osoby władcy i jego panowania. Wynikało to bezpośrednio z tego, że oba teksty powstały z inspiracji dworu Bogusława. Starannie wykształcony Kantzow, opiekujący się wołogoskim archiwum, miał sposobność korzystania z akt

³³ Warto odnotować, że ta sama historia ze Stralsundu opisana jest w tomie redagowanym przez Kosegartena z 1817 r. w mniej więcej tym samym miejscu i czasie, co u Gaebela w 1897 r., a więc później w chronologicznie usystematyzowanej treści książki (Kantzow, *Pomerania oder Ursprung*, t. 2, 300–302).

³⁴ Wspomnianą anegdotę lub jej echa odnalazłem w ok. 35 (!) tekstach, pisanych do końca XIX w. i publikowanych częściowo do dziś. W kolejnych wersjach tekstu pewną rolę odgrywa sam książę Bogusław.

³⁵ Otto Heinemann, red., *Johannes Bugenhagens Pomerania* (Stettin: Léon Saunier's Buchhandlung, 1900) i wcześniejsze wydania w XVIII w. (m.in. Johanni Bugenhageni, *Pomerania in quatuor libris divisa, ex manuscripto edidit* [Gryphiswaldiae: Jacob H. Balthasar, 1728]).

książących przy pisaniu kolejnych wersji kroniki³⁶. Posiłkował się również literaturą sekundarną, m.in. tekstami Alberta Krantza i Jana Długosza; szeroka baza źródłowa nie wpływała jednak znacząco na to, że stosował zabiegi, które można by uznać za elementy strategii literackiej – takie jak przemilczanie niektórych wydarzeń czy takie zestawianie faktów, by tworzona narracja kierowała uwagę czytelnika na ważne dla autora kwestie³⁷. Jednocześnie wykazywał się już typowo nowożytnym instrumentarium technicznym, wielokrotnie opracowując tekst, krytycznie podchodząc do źródeł i stosując – przynajmniej po części – elementy dyplomatyki³⁸.

Obrazowanie Bogusława X było konsekwencją tła, na którym powstał tekst. Ostra rywalizacja z sąsiednią Brandenburgią, Meklemburgią i Polską o kontrolę nad Pomorzem powodowała w późnym średniowieczu i wczesnych czasach nowożytnych konieczność historiograficznego poświadczenia odrębnej tożsamości pomorskiej³⁹. Podobnie, wymowa *Pomeranii* napisanej przez Bugenhagena na zamówienie miejscowego księcia – tu konkretnie: samego Bogusława X – „skierowana była zarówno przeciwko aspiracjom brandenburskim, jak i polskim”⁴⁰. W tę tradycję wpisali się Thomas Kantzow i Nicolaus von Klemptzen. Hagiograficznie uproszczone portrety miejscowych władców rozumiane były nie tylko jako logiczna konsekwencja oczekiwań zleceniodawcy, ale niejako również jako efekt aktualnej racji stanu. Opis Bogusława w ostatniej wersji tekstu Kantzowa – tzw. pośmiertnej – irytował XX-wiecznych badaczy do tego stopnia, iż podkreślali, że autor „jest również tak bardzo dworzanimem, że każe domowi ksiąźcemu występować [wyłącznie] w możliwie korzystnym świetle”⁴¹. Jednocześnie styl i niektóre główne tezy tekstu ulegały w kolejnych wariantach daleko idącym zmianom – przede wszystkim pogląd Alberta Krantza, wyłożony w jego dziele *Wandalia* (1519), iż Słowianie (niem. Wenden),

³⁶ Por. Radosław Gaziński, „Archiwa Książąt Gryfitów od początków XVI do połowy XVII w.”, *Archeion* 120 (2019): 240 i n.

³⁷ Obu wymienionych w powyższym zdaniu kwestii dowodzi Hadrian Kamiński, „Narracja o Polsce i Pomorzu w kronice Thomasa Kantzowa w świetle zapożyczeń z IX księgi *Annales* Jana Długosza”, *Przegląd Zachodniopomorski* 2 (2017): 129–142, szczególnie 138 i n.

³⁸ Np. pisząc: „Skoro jednak Albert Krantz i inni tak to pojmują, iż Wendowie albo Słowianie na ziemiach tych jakoby od początku siedzieli, pragnę dobrymi, wiarygodnymi dowodami wykazać, że tak nie było” (Thomas Kantzow, *Pomerania. Kronika pomorska z XVI w.*, tłum. Krzysztof Gołda, przypisy i komentarze Tadeusz Białecki, Edward Rymar [Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, Archiwum Państwowe, 2005], t. 1, 45).

³⁹ Np. już *Protocollum* Angelusa (ok. 1345 r.) sprofilowane było przeciw pretensjom Gniezna do zwierzchnictwa nad biskupstwem w Kamieniu, a *Cronica* Johanna Parleberga (ok. 1475 r.) w opozycji do Brandenburczyków.

⁴⁰ Aleksander Małecki, „Mity etnogenetyczne w samoświadomości historycznej na przykładzie historiografii polsko-niemieckiego pogranicza w XVI w.”, *Sensus Historiae* 2 (2011), 3: 43.

⁴¹ Hermann H. Bollnow, „Die pommerschen Herzöge und die heimische Geschichtsschreibung”, *Baltische Studien. Neue Folge* 39 (1937): 17, tłum. za Jerzy Strzelczyk: „Tomasz Kantzow jako historyk na tle epoki”, w: Kantzow, *Pomerania*, 28.

utożsamiani z Wandalami, stanowili autochtoniczną ludność na Pomorzu, do czego pierwotnie przychylali się Kantzow i Klemptzen. Różnice pomiędzy trzema wcześniejszymi wersjami kroniki a ostatnią były tak ogromne, że powątpiewano, czy rzeczywiście Kantzow może być jej autorem⁴².

W odniesieniu do Bogusława już w pierwszej edycji kroniki Kantzowa i Klemptzena, napisanej w dialekcie dolnoniemieckim, znajdują się wszystkie zasadnicze cechy opisu znane z późniejszych wariantów ich tekstu – choć ta wersja kroniki jest najkrótsza. Obok zasadniczo pozytywnego opisu okresu władzy Bogusława autorzy nie przemilczają później, negatywnie naznaczonej ery jego rządów, która ma w tekście odniesienia wręcz osobiste – jak cudzołóstwo czy opilstwo⁴³. Można tu znaleźć przekazy historyczne, które potem stały się popularnymi anegdotami o Bogusławie – jak pojmanie księcia przez koszalinian pod koniec XV wieku⁴⁴, ale i opowieści fantastyczne – jak ta o chłopie Hansie Langem, który miał jakoby we wsi Łącko (wówczas: Lanzig) wychowywać młodego Bogusława, zaniedbanego przez matkę, która zresztą miała dybać potem na jego życie, pałając żądzą przejęcia władzy po śmierci jej męża, ojca Bogusława X⁴⁵. W opisie bitwy z tureckimi piratami na Morzu Śródziemnym⁴⁶ nie ma jednak jeszcze elementów heroiczych.

W pierwszej wersji wysokoniemieckiej Kantzow i Klemptzen poświęcili Bogusławowi X około 40 stron druku, w drugiej – dwukrotnie więcej. W „wersji pierwotnej” samemu wprowadzeniu postaci Bogusława towarzyszy konstatacja, że „z tak małych początków i przyczyn wyrósł on do tak wielkich rzeczy i szczęścia, które stawiają go przed jego przodkami, tak iż jest to zapewne szczególnie rozdział dzieła Bożego, które oświeca lub doprowadza do upadku władców”⁴⁷.

Niektóre elementy opisu tworzyły stałe komponenty wizerunku, utrzymane przez kolejne stulecia – tak np. Kantzow i Klemptzen zaświadczały o wiarygodności opowieści o Hansie Langem⁴⁸. Inne sekwencje opisu dość szybko miały ulec zmia-

⁴² Np. Wilhelm Böhmer pisał: „Ten, którego znamy jako prawdziwego **przyjaciela Słowian**, nagle porównywać ich miałby do jakowys dzikich gałanów (wilde Lappen), zaś Niemców przedstawiać jako szlachetniejszy ród?” (Wilhelm Böhmer, „Einleitende Abhandlung”, w: Thomas Kantzow, *Thomas Kantzow's Chronik von Pommern in Niederdeutscher Mundart. Sammt einer Auswahl aus den übrigen ungedruckten Schriften desselben*, red. Wilhelm Böhmer (Stettin: Heinrich Morin, 1835), 109 i n.

⁴³ Tamże, 154.

⁴⁴ Tamże, 136 i n.

⁴⁵ Tamże, 134.

⁴⁶ Tamże, 145. Szczegóły w dalszej części tekstu.

⁴⁷ Thomas Kantzow, *Des Thomas Kantzow Chronik von Pommern in hochdeutscher Mundart*, red. Georg Gaebel, t. 2: *Erste Bearbeitung* (Stettin: Paul Nickammer, 1898), 193.

⁴⁸ Wprawdzie „chcieli [n]iektórzy widzieć w tej opowieści bajkę” (tamże, 195), ale jak zaznaczyli autorzy, wciąż jeszcze żyli w trakcie sporządzania kroniki ci, którzy mogli poświadczyć jej prawdziwość (tamże). Hans Lange miał być tak istotną postacią, że składał jakoby Bogusławowi raport z okresu długiej nieobecności księcia, oceniając postawę poszczególnych szlachciców, co

nie – tak miała się rzecz z przedstawieniem postawy Bogusława wobec Lutra i reformacji. Choć później często Bogusława przedstawiano jako wyznawcę nowego nurtu religijnego, tu naukom wybitnego duchownego i teologa Kantzow i Klemptzen najpierw poświęcili ledwie jednozdaniowy akapit,⁴⁹ zaś późne lata rządów Bogusława ocenili wręcz jako oddalenie od Boga, zaś gorszą kondycję regionu w tym okresie – jako karę boską za grzechy władcy⁵⁰. Luter pojawia się znów kilka stron dalej, a jego działalność stanowi tło dla występków Bogusława. Wedle tej wykładni reformacja – która zasadzała się wszak na krytyce nadużyć ludzi Kościoła – powodowała baczniejsze patrzenie na ręce ludziom władzy, skutkowałą również piętnowaniem Bogusława⁵¹. Kronika wskazuje też, że po Reichstagu w Worms w 1521 roku, na którym zakazano nauk Lutra, Bogusław przepędził z Pomorza Bugenhagena⁵², a i kolejne działania władcy podyktowane były nie tyle przekonaniem do nowej wiary, ile zimną kalkulacją polityczną⁵³.

Większość elementów tego opisu znalazła się w „wersji ostatniej” kroniki. Podsumowanie postaci Bogusława stanowi charakterystyka zniuansowana, w której przeważa (co zrozumiałe) optyka afirmatywna, mówiąca, że pomimo przywar „[t]yle w nim było innych wspaniałych cnót, że należy jego postać osądzić dobrze. Albowiem nikt na świecie nie jest święty i ułomności żadnych nie ma [...]. I Bogusława owego należy uznać za jednego z najdosłojniejszych książąt pomorskich”⁵⁴. Można jednakże i tutaj odnaleźć sformułowania znacząco niuansujące portret księcia. Kronikarze pisali m.in., że „[r]ozum miał dosyć duży, atoli niezbyt ostry”⁵⁵, choć jednocześnie długie wywody pełne superlatyw podsumowywali uwagą, iż władca „róźnorakie miał jeszcze zalety, które za długo by tu wylizzać”⁵⁶. Wszelako

skutkowało ich awansami bądź relegacjami ze stanowisk (tamże, 216). Gwoli sprawiedliwości oddać należy, że wersja ta poświadcza też polepszenie relacji Bogusława z matką w kolejnych latach (tamże, 198).

⁴⁹ Tamże, 226.

⁵⁰ Tamże, 227 i n.

⁵¹ Tamże, 230.

⁵² Tamże, 231 i n. Kantzow uzupełnia, że Bugehagen udał się do Wirtembergii, stanowiąc „chwałę (Rhum und Glantz) naszego całego Pomorza, jak to teraz wiadomo w świecie szerokim” (tamże, 232).

⁵³ Tamże, 232 i n.

⁵⁴ Thomas Kantzow, *Des Thomas Kantzow Chronik von Pommern in hochdeutscher Mundart*, red. Georg Gaebel, t. 1: *Letzte Bearbeitung* (Stettin: Paul Niekammer, 1897), 393.

⁵⁵ Kantzow, *Pomerania oder Ursprung*, t. 2, 155.

⁵⁶ Tamże, 156.

w podrozdziałach *Bogusław X popada w nalogi*⁵⁷ oraz *Rozbójniczy zamęt*⁵⁸ bardziej surowo oceniali schyłek rządów księcia – zasadniczo znany już z poprzednich wersji.

W całościowym obrazie zdecydowanie przeważa jednak opis wyidealizowany. Widoczny jest wręcz rys heroiczny – tak należy odczytać wspomnianą wcześniej opowieść o Hansie Langem. Konstrukcja postaci, dochodzącej do wielkości mimo przeciwności losu – w której Dörthe Buchhester dopatruje się wręcz analogii do postaci Parzivala⁵⁹ – nosi niewątpliwie znamiona heroiczne. Podobna stylizacja jest widoczna w opisie wydarzeń, kiedy tureccy piraci napadli na statek, którym władca zdążył do Ziemi Świętej:

[w]idząc to, książę Bogusław, kapitan okrętu i inni broń pochwycili i krzyczeli do siebie, że się będą bronić. Niektórzy natomiast zaczęli uciekać pod pokład. Ruszył za nimi książę Bogusław i po części za włosy z powrotem ich wyciągnawszy, pośród innych sam wystąpił na pokład i bił oraz kłuł wrogów, tak że się wedrzeć nie mogli⁶⁰.

Z groteskowego opisu bitwy czytelnik dowiaduje się, że w tarczy Bogusława tkwić miało 14 strzał⁶¹; opis zawiera również scenę, w której książę z braku lepszej broni pod ręką walczy z przeciwnikami za pomocą różna z nabitymi nań kurczakami (!)⁶² – motyw przejęty potem przez inne media⁶³. Koniec bitwy następuje w zagadkowy sposób, zdaniem kronikarza „[p]owiadają niektórzy, że [turecki – przyp. B.W.] dowódca Gamyr ponoć Chrystusa oraz Mahometa ujrzał u góry na maszcie, Chrystus zaś Mahometa biczował, rozkazując mu, by sprawił, iżby lud jego

⁵⁷ Tamże, 137–138. „Redakcja pośmiertna”, zawierająca ostatnią wersję kroniki Kantzowa i Klemptzena, jest bardzo zbliżona do edycji Georga Gaebela z 1908 r., która stanowiła podstawę polskiego tłumaczenia. Manuskrypt nie ma jednak spisu treści ani śródtytułów, poszczególne partie tekstu oddzielone są wolnymi wersjami. Wydanie polskie nadaje śródtytuły w tekście głównym, niezamieszczone w spisie treści. Niemieckie edycje dzieła z 1835, 1897 i 1908 r. nie zawierają śródtytułów. Kosegarten umieścił jednak na początku swojego wydania z 1817 r. szczegółowy spis treści poszczególnych ksiąg, nadając również śródtytuły. Gaebel w edycji z 1908 r. przyjął w spisie treści zasadę, przejętą również w polskiej edycji, tj. oznaczył tylko początek każdej księgi.

⁵⁸ Tamże, 138–141.

⁵⁹ Dörthe Buchhester, „Zeit für Helden. Herzog Bogislaw X. von Pommern (1474–1523) in der frühneuzeitlicher Chronistik und im historischen Roman des 19. Jahrhunderts”, *Estudios Filológicos Alemanes* 19 (2009): 161.

⁶⁰ Kantzow, *Pomerania oder Ursprung*, t. 2, 91.

⁶¹ Tamże.

⁶² Tamże.

⁶³ Zob. np. akwafortę autorstwa Christiana Bernharda Rode, *Bogisláv X., Herzog v. Pom., wehrt sich im Seegefecht mit e. Bratspiess* (52,0 × 37,7cm, 1781 r.), wł. pryw.

odstąpił⁶⁴. Choć do walki rzeczywiście doszło, Bogusław skrył się pod pokładem, a ostatecznie został pojmany wraz z załogą⁶⁵.

Nadrzędnym celem tak budowanego wizerunku jest, jak się wydaje, do pewnego tylko stopnia providencjalizm średniowiecznej proveniencji; na plan pierwszy zdaje się wysuwać usytuowanie księcia w roli najwybitniejszego władcy księstwa, wprowadzającego zarządzany przez siebie twór państwowy w okres świetności. Jako że publikacje te poświęcone były przedstawieniu historii politycznej danego regionu (tu: Pomorza), szczególna rola przypadała temu, którego panowanie zostało uznane za czas prosperity i najlepszych w efekcie decyzji politycznych. Podobną strategię literacką przyjmuje publikacja o charakterze kronikarskim, ale z jednocześnie wyjątkowo dobitnie zarysowaną tezą główną – na przełomie XVI i XVII wieku Daniel Cramer napisał kronikę życia religijnego i kościelnego na Pomorzu. Historiografia kościelna charakteryzuje się swoistą narracją, wytwarzaną poprzez zestawianie i komentowanie faktów, służącą do „budowy struktur zakorzenionych w «historiozoficznej metaforze», uwzględniających specyficzną koncepcję chrześcijańskiego rozumienia porządku świata⁶⁶. Cramer podkreślał – stosownie do powyższych ustaleń – szczególnie zasługi kościoła chrześcijańskiego dla rozwoju cywilizacyjnego regionu, nade wszystko pozytywny wpływ reformacji. Luterński teolog zaznaczał w swoim tekście, że „najchwalebniejszy książę i pan” Bogusław X, „tak wysoce Boga cenił, że jeszcze w czasie swego wladztwa światło świętej ewangelii wzniecił i w tej krainie rozpalil⁶⁷. Choć Cramer, portretując Bogusława, korzystał z wizerunku księcia sporządzonego przez Kantzowa – i tam można było znaleźć przekonanie, jakoby księcia „nic [...] nie mogło powstrzymać, lecz szedł na nieszpory, a w niedzielę na jutrznię, kazanie, mszę, nieszpory i kompletę⁶⁸ – jednak przecież u Kantzowa

⁶⁴ Kantzow, *Pomerania oder Ursprung*, t. 2, 92.

⁶⁵ Dowodzi tego tekst uczestnika wyprawy, Martina Dalmera (Kantzow, *Thomas Kantzow's Chronik*, 293–326).

⁶⁶ Iwona Pietrkiewicz, „Teksty historiograficzne w środowisku dominikanów Prowincji Litewskiej – wybrane przykłady”, *Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia* 14 (2016): 329. Wprawdzie autorka odnosi to sformułowanie do specyfiki zakonów, jednak sądzę, że jest ono reprezentatywne dla szerzej rozumianego środowiska kościelnego.

⁶⁷ Daniel Cramer, *Pommerische Kirchen-Chronika/ Das ist/ Beschreibung und außführlicher Bericht/ wie anfänglich durch Bischoff Otto von Bamberg/ die Pommern auß Heidnischer Blindheit zum Christenthumb bekehret/ und folgens darbey biß auff den heutigen Tag erhalten worden sind: Sampt klärlicher Vermeldung/ vieler Heidnischer und Abgöttischer Gebräuchen/ auch allerhand Geistlichen und Weltlichen Sachen/ als Stifften/ Thummen/ Klöster/ Gelehrter Leut in Kirchen und Schulen/ auch vielfältigen Reichs und Fürsten Tügen/ Visitation, Bekänntnuß/ Zusammenkunfften/ und was sich sonst der Religion und anderswegen zugetragen/ Alles den Liebhabern der Historien zu Gutem und zu gemeinem Nutz/ ganz gründlich/ und mit sonderm Fleiß zusammen gebracht/ und continuirt von Anfang des Christenthumbs in diesen Landen Anno 1124 biß auff den Eingang deß 1601 Jahrs* (Frankfurt am Main: Johann Spiessen und Romani Beati Erben, 1602), 31 i n.

⁶⁸ Kantzow, *Pomerania oder Ursprung*, t. 2, 156.

było widać ambiwalentny stosunek Bogusława do reformacji⁶⁹; u Cramera narracja wzbogacona o „historiozoficzną metaforę” budowała wizerunek władcy odbiegający od działań postaci historycznej Bogusława X, modelując go znacząco i uzasadniając nim zestaw postaw i wartości narratora. W konsekwencji dokonano wnioskowania symbolicznego z wydarzeń przeszłych, projektowanych na teraźniejszość narratora, a także przyszłość regionu⁷⁰. Własna narracja Cramera dopuszczała najwyżej w stopniu niewielkim pozaliteracki portret Bogusława. Nie tylko działanie jego było wykładane dyskursywnie – z bieżącej perspektywy narratora kroniki – ale również manipulowane było wnioskowanie symboliczne z wydarzeń przeszłych na teraźniejszość i przyszłość, i wynikająca z tego reaktualizacja mitu władcy.

Zmianę kontekstu społecznego widać wyraźnie u Johanna Micraeliusa (właśc. Johannes Lütkeschwager, 1597–1658)⁷¹. Utalentowany literacko autor⁷² opisał Bogusława jako postać potężnej postury, mogącą spożyć ogromne ilości jedła i napitku. Wprawdzie już u Kantzowa pojawia się dość szczegółowy i zbliżony do wersji Micraeliusa opis księcia wraz z informacją, że władca „przy głodzie sam całą szynkę albo gęś pieczoną z zadowoleniem i bez udziału innych zjeść potrafił”⁷³. U Micraeliusa Bogusław X zaś także „pił tak dużo, że dworzanie by mu kroku dotrzymać, całkiem pijani byli”⁷⁴. Kantzow podawał przykład takich sytuacji w stosunku do pojedynczych gości księcia. Warto zwrócić uwagę, że pisana około 100 lat po Kantzowie kronika Micraeliusa ukazała się w zupełnie już innych czasach. Opublikowana została pierwotnie w trakcie wojny trzydziestoletniej, w latach 1639–1640 (oraz – pomimo sprzeciwu dziedziców – w 1723 r.)⁷⁵, a więc okresie dynamicznych przewartościowań

⁶⁹ Tamże, 150–152.

⁷⁰ Odwołuję się tu do opisu Patryka Wawrzyńskiego poszczególnych, uzupełniających się działań analizy narratywnej, Patryk Wawrzyński, „Mitomotoryczność opowieści: wykorzystanie analizy narratywnej do badań znaczenia mitów kulturowych (w stosunkach międzynarodowych)”, *Athenæum* 36 (2012), 161.

⁷¹ Johannes Micraelius, *Sechs Bücher vom Alten Pommerlande*, t. 3: *Drittes Buch Deß Alten Sächsischen Pommerlandes, Darinnen befindlich, Was sich feither Suantibori Zeiten biß auf den Held Bogislaum X. in unterschiedlichen Regierungen zugetragen habe* (Stettin–Leipzig: Vorlegung Johann Kuncfels, 1723).

⁷² W swojej pracy doktorskiej z 1897 r. Karl Krickeberg podkreślał, że „ten wszechstronny człowiek, obeznany ze wszystkimi przejawami twórczości, który tworzył dzieła równie znakomite jako dziejopis, jako teolog i pedagog, a który również jako poeta nie należał swego czasu do twórców najmniej istotnych, niemal całkowicie mógł popaść w niepamięć, czego powodem była nielaska czasów, w których żył” (Karl Krickeberg, *Johann Micraelius, ein Dichter des dreissigjährigen Krieges. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doctorwürde der hohen philosophischen Fakultät der Georg-Augusts-Universität zu Göttingen* [Osterwieck/Harz: A.W. Zickfeldt, 1897], 5 i n.).

⁷³ Kantzow, *Pomerania oder Ursprung*, 349.

⁷⁴ Micraelius, *Sechs Bücher*, 331.

⁷⁵ Pozostała w rękopisie część, doprowadzona do 1638 r., zawierająca okres panowania szwedzkiego po śmierci Bogusława XIV i nieopublikowana, by uniknąć konfliktu z nowymi władzami, została wydana dopiero w 1835 r. na łamach *Baltische Studien* przez Wilhelma Böhmera.

systemów politycznych, religijnych i społecznych. Dzieło jest świadectwem nowych czasów – choć struktura książki bazuje na tradycyjnym ujęciu wydarzeń historycznych według panujących domów książęcych, autor sporo miejsca poświęca mieszczanstwu, poszczególne tomy wręcz dedykując burmistrzom, rajcom i innym reprezentantom dużych miast pomorskich. W tekście tym wyraźnie widać, że przeniesienie ciężaru narracji z centrum władzy regionalnej na poziom mieszczański unowocześniło treść i jednocześnie umożliwiło nowe spojrzenie na wydarzenia z przeszłości regionu. Widoczny tu pragmatyzm historiografii nowożytnej, wkraczającej na drogę obiektywizmu, który w kolejnych stuleciach stał się elementem łączącym wszystkich uczonych, miał szansę dalszego zniuansowania wizerunku Bogusława i wydzielenia elementów heroizujących postać w kontekstach politycznym czy religijnym. Tak się jednak w przypadku postaci tego władcy nie stało. U Johannesza Micraeliusa nie zmniejszyła się znana już hagiograficzność opisu Bogusława – również w *passusach*, dotyczących konfliktów z mieszczanami. Opis pojmania Bogusława przez koszalinian w 1480 roku pełen jest inwektyw pod adresem koszalińskiego „pospólstwa” (Pöbel)⁷⁶. Cena, którą przyszło zapłacić miastu, nie jest nawet przedstawiona jako efekt gniewu księcia – ale stanowi karę za „głupotę” (Thorheit) mieszkańców. Z kolei w opisie zatargu księcia ze Stralsundem, Micraelius dochodzi do wniosku, że władca dał się zwieść nazbyt sztywnemu stanowisku doradcy, którym wyjątkowo nie był jego stały zausznik Werner XI von der Schulenburg. Kronikarz powiela także heroiczne, co groteskowe opisy walki Bogusława z piratami⁷⁷. Przy innej okazji nawet siostra Bogusława Katarzyna określona jest mianem „wielkiej postaci heroicznej” (eine grosse Heroische Person)⁷⁸. Błędy ostatnich lat życia dziejopis kładzie z kolei na karb śmierci bliskich współpracowników, których następcy spowodowali, że książę stracił kontrolę nad sobą, oddając się cudzołóstwu, oraz nad terenem księstwa, nękanym przez rozbójników, m.in. Henni(n)ga Lodego⁷⁹. W afirmatywnym podsumowaniu, w znacznej mierze przekopiowanym z opisu Kantzowa, kronikarz dodał ze swej strony:

wobec swoich poddanych wysokiego i niskiego stanu był łagodny, dobrotliwie ich wysłuchując, gdy przychodzili ze skargami lub doniesieniami, i dopomagał im w tym, co było sprawiedliwe i słuszne. In summa był on księciem, którego pochwał i cnót nie dość wymieniać, i podczas gdy w moim opisie przytrafiły się niektóre pomniejsze błędy i ułomności, tać i nie ma w świecie całym człeka całkiem doskonałego⁸⁰.

⁷⁶ Micraelius, *Sechs Bücher*, 299 i n.

⁷⁷ Tamże, 307 i n.

⁷⁸ Tamże, 301.

⁷⁹ Tamże, 319. Postać ta, znana już z kroniki Kantzowa, pojawiała się m.in. w przyśpiewkach ludowych, krążących po Pomorzu w kolejnych stuleciach.

⁸⁰ Tamże, 332.

Bogusław jest wręcz – jak gdyby pod wpływem Cramera – „chwalebny”, co podkreślone jest miejscem jego śmierci. Tuż przed śmiercią udać się on miał jakoby do kościoła; scena ta, eksponująca pobożność, wzmacnia powyższą obserwację na poziomie języka. Można by uznać, że takie sytuowanie portretu władcy oferuje wizję przeszłości, w której silna władza książęca stała się przesłanką dobrobytu w silnym ośrodku miejskim, którego dalsza historia potoczy się za sprawą trwałych i odpornych struktur mieszczańskich. Kronika Micraeliusa ukazała się wszak w momencie, w którym po 500 latach okres władzy książęcej dobiegł ostatecznego końca. Choć miejsce księstwa wypełniały teraz większe twory państwowe, grożące wchłonięciem tożsamości regionalnej (Szwecja i Brandenburgia), Micraelius zdaje się oferować afirmatywne spojrzenie w przyszłość, zasadzane na swoistej historii zbawienia, której głównym aktorem jest Bogusław, opartej na instrumentalizacji postaci historycznej, wnioskowaniu symbolicznym, co prowadzi do reaktualizacji mitu w nowej perspektywie społecznej.

Nawet kolejne 200 lat później Friedrich Wilhelm Barthold (1799–1858) pogłębiał ten wyidealizowany opis o rzekomą wrażliwość księcia na walory estetyczne i twórczość artystyczną, zaczerpnąwszy ją zresztą po części wprost od wielkich poprzedników⁸¹. Jednocześnie faktem jest, że Barthold zaoferował jeszcze bardziej wielowymiarowy portret władcy. Przywoływał m.in. to, że Bogusław po śmierci pierwszej żony, Małgorzaty Brandenburskiej, odmawiał jej rodowi zwrócenia posagu – fakt, jak zauważał autor, „nieprzysparzający chwały pamięci Bogusława X”⁸². Opisując miedzioryt z podobizną władcy, tak go komentował:

Bogusław X, teraz 45-letni, był w szczytowej formie swojego życia; za pomocą dopuszczalnych środków stał się odnowicielem swojego państwa; kocha, podziwia i obawia się go jego lud jak i zagranica. Ale i nadchodzi czas jego upadku. Druga połowa jego żywota zaczyna się zrazu po cichu apodyktycznymi, brutalnymi atakami; kontynuowana jest wewnętrzną wojną, swarami i niepokojem; kończy się zaś skarceniem władcy i niemalże upadkiem wszystkich jego godnych pochwały instytucji, na co władca reaguje despotycznym, bezsilnym gniewem wobec nowego porządku świata, wrogo usposobiony wobec aktualnego duchowego rozwoju Pomorza. Ów zapalczywy, niezadowolony, emanujący irytacją starzec o ostrych rysach twarzy jawi się teraz jako zaprzeczenie wcześniejszego swego obrazu na portrecie, który zapewne nie przypadkiem przechowuje ratusz miasta Stralsund⁸³.

⁸¹ Por. Kantzow, *Pomerania*, 348–350.

⁸² Friedrich Wilhelm Barthold, *Geschichte von Rügen und Pommern*, cz. 4, t. 1: *Vom Auftreten der Hohenzollern in der Mark Brandenburg (1411) bis zur Rückkehr Bogislavs X. von h. Grabe (1498)* (Hamburg: Friedrich Perthes, 1843), 467.

⁸³ Tamże, 535 i n.

Trudno oprzeć się wrażeniu, że autor doszukał się w portrecie grymasów pozwalających na odczytanie przeszłości z perspektywy terażniejszości narratora i tym samym leżących u podłoża kolejnej reaktualizacji mitu. W ujęciu Bartholda czas reprezentowany przez Bogusława bezpowrotnie minął, choć jednocześnie przyznał on „pierwszej, świetniejszej części rządów Bogusława X”⁸⁴ poczesne miejsce w historii regionu. Owa monografia to bodaj jedyna synteza historyczna wydana w okresie kilkudziesięciu lat po 1820 roku, która wpisywała się jeszcze w tradycje sprzed okresu supremacji państwa pruskiego. Supremacja ta skutkowała silną promocją perspektywy brandenburskiej, względnie pruskiej, w historiografii zaś jej nadrzędnym celem było „widzenie historii jako elementu łączącego Pomorze z Prusami, historia stanów historycznych”⁸⁵. Intelektualista Barthold z tradycjami sięgającymi szwedzkiego Pomorza zaoferował stosunkowo mało zmanipulowany wizerunek księcia, w niewielkim tylko stopniu naddając opisywanemu zbiorowi faktograficznemu mitotoryczny walor narracyjny, zasadzony na własnym światopoglądzie, uzupełnionym indywidualnym ładunkiem emocjonalnym.

Warto jednak zauważyć, że mimo iż pomiędzy XVI a XIX wiekiem minęło sporo czasu i mniej więcej z początkiem XIX stulecia teksty historiograficzne zaczęły przyjmować coraz wyższe standardy naukowe, Barthold dodawał od siebie anegdotyczno-baśniowe elementy, jak choćby ten, że Bogusławowy „dwór uwielbiał jednak i szlachetniejsze gry rycerskie, tak iż bywało tu jak na dworze króla Artusa”⁸⁶. Tym samym nawiązywał do sięgających VII wieku tzw. legend arturiańskich – zbioru legend i podań o królu Arturze i rycerzach Okrągłego Stołu. Podania te, mówiące o początkach państwowości brytyjskiej, osnute są wokół postaci legendarnego władcy, którego historyczność jest jednak do dziś podważana przez historyków⁸⁷. O ile postać króla Artura, zapewne wyposażona w cechy i czyny kilku postaci historycznych, na poziomie *histoire* rejestruje zestaw wydarzeń, o tyle w obszarze *discours* – operując nomenklaturą Tzvetana Todorova i Gérarda Genette’a – wizerunek króla konstruowany jest tekstowo, tworząc określony świat przedstawiony. Tym samym konstrukcja tego bohatera bardzo przypomina wizerunek pomorskiego władcy,

⁸⁴ Tamże, V.

⁸⁵ Turek-Kwiatkowska, *Przemiany*, 92 i n.

⁸⁶ Friedrich Wilhelm Barthold, *Geschichte von Rügen und Pommern*, cz. 4, t. 2: *Von der Rückkehr Bogislavs X. vom h. Grabe (1498) bis zum Tode des letzten Herzogs von Pommern. J. 1637* (Hamburg: Friedrich Perthes, 1845), 161.

⁸⁷ Por. m.in. Andrew Breeze, „The Historical Arthur and Sixth-Century Scotland”, *Northern History* 52 (2015), 2: 158–181; David Dumville, „Sub-Roman Britain: History and Legend”, *History* 62 (1977), 187–188. Z punktu widzenia literaturoznawczego Stefanie Schmitt podkreśla jednak, że „nie ma wskazań, jakoby legendy arturiańskie należało rozumieć jako fikcyjne na poziomie *histoire*” (Stefanie Schmitt, *Inszenierungen von Glaubwürdigkeit. Studien zur Beglaubigung im späthöfischen und frühneuzeitlichen Roman* (Tübingen: Niemeyer, 2005), 159, podkreślenie oryginalne).

który również w większości realizacji tekstowych jest postacią w znacznej mierze utekstwowioną, wyposażoną skądinąd w cechy różnych postaci historycznych. Pewna rubasznosc Bogusława może np. przywozić na myśl cechy żyjącego mniej więcej w tym samym czasie i bardzo wówczas popularnego Martina Lutra, człowieka operującego często żywym i potocznym – nawet pospolitym – językiem, energicznego i dosadnego w wypowiedziach i podejmowanych działaniach – by nie powiedzieć: okazjonalnie grubiańskiego⁸⁸. Sam Bogusław X spotkał się zresztą z Lutrem w Wittenberdze podczas swoich podróży do Worms i Norymbergi w 1521 i 1523 roku.

Z tekstów Kantzowa i Micraeliusa czerpali w XIX wieku i inni historycy. Do kanonicznych tekstów wczesnonowożytnych odwoływał się zarówno historyk Friedrich Rühls już ponad 20 lat przed Bartholdem, w 1821 roku, jak i kupiec i historyk-hobbysta Friedrich Thiede (†1891), autor wydanej w 1849 roku *Chronik der Stadt Stettin*⁸⁹. Ten pierwszy wprost powoływał się na Kantzowa. U Thiedego z kolei, choć pisał swą książkę „zapewne pod ciśnieniem wydarzeń i atmosfery Wiosny Ludów, [zawierając] obramowan[ą] monarchistyczn[ą] retoryk[ą] ocen[ę]”⁹⁰, można znaleźć całe pasáže powielające praktycznie opisy Micraeliusa. Silna postać władcy dobrze wkomponowywała się w ducha czasu, naznaczonego na terenie niemieckojęzycznym upadkiem egalitarnie osadzonej idei państwowej.

Pod koniec XIX wieku Martin Wehrmann zwrócił uwagę na to, że w tekście Kantzowa „liczne okresy jego [tj. Bogusława X – przyp. B.W.] życia osnute są wokół ogromnej liczby legendarnych opowieści, a żywa fantazja ludowa wciąż na nowo wymyślała i podawała dalej kolejne historie swojego ulubionego bohatera”⁹¹. Jednocześnie przypisywał ten stan rzeczy zainteresowaniu, jakie władca ten miał budzić za życia i tuż po swojej śmierci⁹². Wehrmann również rozprawił się ostatecznie z podaniem o chłopie Hansie Langem⁹³.

⁸⁸ Taki *image* słynnego reformatora przekazał w swoich pismach przyjaciel i spowiednik Lutra, towarzysz na tyle mu bliski, że wygłosił mowę pogrzebową po jego śmierci – Johannes Bugenhagen. Nie był w tym zresztą odosobniony, por. uwagi Johanna Wiganda o wrażeniu niektórych, jakoby Luter mówił w sposób „wielce grubiański i nieokrzesany” („sehr grob und unbehawen”) (Johann Wigand, *Erinnerung: Von der Newen Busse D. Georg. Maiors. Repetition: Wiederholung vnd endliche Erklerung der Bekentnis D. G. Maiors genant* (Lübeck: A. Kröger, 1568), brak paginacji [19]).

⁸⁹ Friedrich Thiede, *Chronik der Stadt Stettin. Bearbeitet nach Urkunden und den bewährtesten historischen Nachrichten* (Stettin: Ferdinand Müller, 1849).

⁹⁰ Włodzimierz Stępiński, „Szczecin w latach 1806–1870. Na drodze do kapitalizmu”, w: *Dzieje Szczecina 1806–1945* (=Dzieje Szczecina 3), red. Bogdan Wachowiak (Szczecin: Wydawnictwo 13 Muz, 1994), 194.

⁹¹ Martin Wehrmann, *Geschichte von Pommern*, t. 1: *Bis zur Reformation (1523)* (Gotha: Friedrich Andreas Perthes, 1904), 227.

⁹² Tamże.

⁹³ Tamże, 227 i n. Zob. również Martin Wehrmann, „Die Herzogin Sophia von Pommern und ihr Sohn Bogislaw X.”, *Baltische Studien. Neue Folge* 5 (1901), 131–175.

Wehrmann, autor *Geschichte von Pommern* (1904–1906), która zastąpiła – jako sztandarowa publikacja przekrojowo opisująca historię tego regionu – monografię F.W. Bartholda z lat 1843–1844, był również bez wątpienia jednym z tych, którzy przyczynili się do najdalej idącego odbrażowania postaci Bogusława. Relacjonując wydarzenia z 1478 roku, zwracał uwagę, że w trakcie bitew „sam Bogusław nie wykazał się szczególnym męstwem ani zręcznością w prowadzeniu kampanii wojennej”⁹⁴. Dodawał przy tym z przekąsem, że „historiografia pomorska, stale usposobiona na jego korzyść, przedstawiała wydarzenia w zgoła inny sposób”⁹⁵. Niemniej starał się on zachować naukowy obiektywizm. Choć zauważał, iż „[k]ronikarze opowiadają, że Bogusław w ostatnich latach swojego życia oddał się życiu niegodnemu i rozpasanemu, zaniedbując rządy; dlatego też wzrosła niepewność w jego kraju w stopniu zastraszającym, rozboje i czyny pełne przemocy znów miały stać się częstsze”⁹⁶, dodawał, że założenie, iż „wyłączna wina leżała tu po stronie księcia, jest jednak wątpliwe”⁹⁷. W półtorastronicowym podsumowaniu rządów Bogusława przyznawał, że „[k]siążę jest bez wątpienia najważniejszym spośród Gryfitów”⁹⁸, który „[w] obszarze polityki wewnętrznej rzeczywiście coś osiągnął, kładąc podwaliny nowoczesnej państwowości na Pomorzu”⁹⁹. Warto przytoczyć część plastycznego opisu postaci Bogusława:

Nie był wielkim władcą czy bohaterem, ale twórcą państwa pomorskiego. Błędy jego charakteru widoczne są nadto; jako dziecko swoich czasów był nieokrzesany i surowy, skory do uciech zmysłowych i pozbawiony odczuć bardziej subtelnych. Szczególnie upodobanie znajdował w posiłkach, sążnistych opilstwach i dzikich łowach. Ale właśnie cała jego postać wraz z przywarami i cnotami zdawała się jemu współczesnym, tak bardzo do niego podobnym, szczególnie pociągająca, tak iż stał się on ulubionym bohaterem ludu pomorskiego. Jego życie prędko otoczone zostało gęstym wieńcem podań, dowód na to, jak usilnie zajmowała się nim żywa fantazja ludu¹⁰⁰.

Ten szkicowy portret księcia wydaje się znakomicie podsumowywać nie tylko osobowość władcy, ale i tekstowy potencjał jego życiorysu i cech charakteru. Jeśli chodzi bowiem o plastyczność opisu Bogusława, prawdziwy potencjał tej postaci ukazały teksty, bardziej swobodnie traktujące materię faktograficzną niż materiały

⁹⁴ Wehrmann, *Geschichte*, 230 i n.

⁹⁵ Tamże, 231.

⁹⁶ Tamże, 256.

⁹⁷ Tamże.

⁹⁸ Tamże.

⁹⁹ Tamże.

¹⁰⁰ Tamże.

historiograficzne. Wehrmann był bodaj najbliższy historycznej postaci, choć jednocześnie podkreślał jej potencjał „bałamutny”, względnie literacki.

W tym korpusie tekstów widoczna jest jednak również instrumentalizacja postaci, dokonywana w zależności od kontekstu społeczno-politycznego, w którym funkcjonowała dana publikacja, a także od światopoglądu autora czy intencji wydawcy, względnie mecenasa. Wszyscy wspomniani autorzy odtwarzali wprawdzie relatywnie rzetelnie opowieści i hierarchię wydarzeń ze źródeł, z których korzystali – w przypadku Bugenhagena i Kantzowa/Klemptzena narratorem pierwotnym mógł być sam Bogusław; wszyscy oni przywoływali kontekst społeczny przekazu. W każdym przypadku widoczna jest jednak prezentacja własnego, emocjonalnego ładunku narracji w prowadzonym przez narratora dyskursie, w którym osadzony był Bogusław, oraz w uzasadnianych przez tę narrację postawach i wartościach. Wszystkie teksty ukazują wnioskowanie symboliczne z wydarzeń przeszłych, reflektujące na terażniejszość i przyszłość danego narratora. Z tego wynika interakcja między każdorazowym nadawcą a odbiorcą poszczególnych tekstów, zasadzająca się na wierze poszczególnych narratorów w polityczne sprawstwo ich opowieści. Zwraca przy tym uwagę mnogość wyjaśnień dla wielokrotnych reaktualizacji mitu.

Bibliografia

- Atroszko, Szczepan. „Tragicomedia de Hierosolymitana”. W: *Komiks szczeciński*, red. Marta Kostecka, Krzysztof Lichtblau, 21–34. Szczecin: Granda, 2018.
- Barthold, Friedrich Wilhelm. *Geschichte von Rügen und Pommern*. Cz. 4, t. 1: *Vom Auftreten der Hohenzollern in der Mark Brandenburg (1411) bis zur Rückkehr Bogislavs X. von h. Grabe (1498)*. Hamburg: Friedrich Perthes, 1843.
- Barthold, Friedrich Wilhelm. *Geschichte von Rügen und Pommern*. Cz. 4, t. 2: *Von der Rückkehr Bogislavs X. vom h. Grabe (1498) bis zum Tode des letzten Herzogs von Pommern. J. 1637*. Hamburg: Friedrich Perthes, 1845.
- Benno, Johann Ernst. *Bogislaus der Zehnte. Herzog von Pommern. Ein historisches Gemälde*. Cöslin: C.G. Hendeß, 1822.
- Bollnow, Hermann H. „Die pommerschen Herzöge und die heimische Geschichtsschreibung”. *Baltische Studien. Neue Folge* 39 (1937): 1–35.
- Boras, Zygmunt. *Księżęta Pomorza Zachodniego*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1996.
- Breeze, Andrew. „The Historical Arthur and Sixth-Century Scotland”. *Northern History* 52 (2015), 2: 158–181.
- Buchhester, Dörthe. „Zeit für Helden. Herzog Bogislaw X. von Pommern (1474–1523) in der frühneuzeitlicher Chronistik und im historischen Roman des 19. Jahrhunderts”. *Estudios Filológicos Alemanes* 19 (2009): 153–163.
- Bugenhagen, Johannes. *Johannes Bugenhagens Pomerania*, red. Otto Heinemann. Stettin: Léon Saunier’s Buchhandlung, 1900.

- Cramer, Daniel. *Pommerische Kirchen-Chronika/ Das ist/ Beschreibung und außführlicher Bericht/ wie anfanglich durch Bischoff Otto von Bamberg/ die Pommern auß Heidnischer Blindheit zum Christenthumb bekehret/ und folgens darbey biß auff den heutigen Tag erhalten worden sind: Sampt klärlicher Vermeldung/ vieler Heidnischer und Abgöttischer Gebräuchen/ auch allerhand Geistlichen und Weltlichen Sachen/ als Stifften/ Thummen/ Klöster/ Gelehrter Leut in Kirchen und Schulen/ auch vielfältigen Reichs und Fürsten Tügen/ Visitation, Bekänntnuß/ Zusammenkunfften/ und was sich sonst der Religion und anderswegen zugetragen/ Alles den Liebhabern der Historien zu Gutem und zu gemeinem Nutz/ ganz gründlich/ und mit sonderm Fleiß zusammen gebracht/ und continuirt von Anfang des Christenthumbs in diesen Landen Anno 1124 biß auff den Eingang deß 1601 Jahrs.* Frankfurt am Main: Johann Spiessen und Romani Beati Erben, 1602.
- Demets, Lisa, Jan Dumolyn. „Urban Chronicle Writing in Late Medieval Flanders: The Case of Bruges during the Flemish Revolt of 1482–1490”. *Urban History* 43 (2016), 1: 28–45.
- Dumville, David. „Sub-Roman Britain: History and Legend”. *History* 62 (1977): 187–188.
- Foucault, Michel. *Archeologia wiedzy*. Tłum. Andrzej Siemek. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1977.
- Fulda, Daniel, Stefan Matuschek. „Literarische Formen in anderen Diskursformationen: Philosophie und Geschichtsschreibung”. W: *Grenzen der Literatur: Zu Begriff und Phänomen des Literarischen*, red. Simone Winko, Fotis Jannidis, Gerhard Lauer, 188–222. Berlin–New York: De Gruyter, 2009.
- Gaziński, Radosław. „Archiwa Książąt Gryfitów od początków XVI do połowy XVII w.”. *Archeion* 120 (2019): 234–253.
- Glauch, Sonja. „Fiktionalität im Mittelalter. Revisited”. *Poetica* 46 (2014), 1/2: 85–139.
- Haferland, Harald. „Gibt es einen Erzähler bei Wickram? Zu den Anfängen modernen Fiktionsbewusstseins. Mit einem Exkurs: Epistemische Zäsur, Paratexte und die Autor/Erzähler-Unterscheidung”. W: *Vergessene Texte – verstellte Blicke. Neue Perspektiven der Wickram-Forschung*, red. Maria E. Müller, Michael Mecklenburg, 361–394. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2007.
- Herodot, *Dzieje*. Warszawa: Czytelnik, 2002.
- Heyse, Paul. *Hans Lange, Schauspiel in fünf Akten* (=Paul Heyse: *Dramatische Dichtungen* 4). Berlin: W. Hertz, 1866.
- Heyse, Paul. *Hans Lange. Schauspiel in vier Akten* (=Lange’s Series of Modern German Classics), red. A.A. Macdonell. London: George Bell & Sons, 1885.
- Hoffmann, Hans. *Herzog Bogislaw X. in Köslin. Eine Episode aus Köslins Vergangenheit. In 5 Aufzügen. Preisgekröntes Festspiel der Ausstellung Köslin 1912*. Köslin: J. Rosenberg & Co., 1912.
- Kalinowski, Daniel. „Pomorze (prze)rysowane. Poetyki historyzmu i lokalności w świecie komiksu”. *Porównania* 29 (2021), 2: 389–409.
- Kantzow, Thomas. *Pomerania oder Ursprung, Altheit und Geschicht[e] der Völcker und Lande Pomern, Caßuben, Wenden, Stettin, Rhügen in vierzehn Büchern beschrieben durch Thomas Kantzow weiland Geheimschreiber in der Fürstlich-Pommerschen*

- Kanzley zu Wolgast und aus dessen Handschrift herausgegeben*, red. J.G.L. Kosegarten. Greifswald: Ernst Mauritius, 1816–1817.
- Kantzow, Thomas. *Thomas Kantzow's Chronik von Pommern in Niederdeutscher Mundart. Sammt einer Auswahl aus den übrigen ungedruckten Schriften desselben*, red. Wilhelm Böhmer. Stettin: Friedrich Heinrich Morin, 1835.
- Kantzow, Thomas. *Des Thomas Kantzow Chronik von Pommern in hochdeutscher Mundart*, red. Georg Gaebel. T. 1: *Letzte Bearbeitung*. Stettin: Paul Niekammer, 1897.
- Kantzow, Thomas. *Des Thomas Kantzow Chronik von Pommern in hochdeutscher Mundart*, red. Georg Gaebel. T. 2: *Erste Bearbeitung*. Stettin: Paul Niekammer, 1898.
- Kantzow, Thomas. *Pomerania. Kronika pomorska z XVI w.* Tłum. Krzysztof. Gołda, przypisy i komentarze Tadeusz Białecki, Edward Rymar. Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, Archiwum Państwowe, 2005.
- Kitscher, Johannes von. *Tragicocomedia de Iherosolimitana profectioe illustrissimi principis Pomerani*. Leipzig: Lotter, 1501.
- Kosiński, Rafał. „Obraz kobiet w wybranych dziełach historiografii kościelnej z VI wieku. Część 1: Historia Kościoła Teodora Lektora i Kronika Wiktora z Tunnuny”. *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobiety* 2 (2022), 13: 9–39.
- Krickeberg, Karl. *Johann Micraelius, ein Dichter des dreissigjährigen Krieges. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doctorwürde der hohen philosophischen Fakultät der Georg-Augusts-Universität zu Göttingen*. Osterwieck/Harz: A. W. Zickfeldt, 1897.
- Lützel, Paul Michael. „Geschichtsschreibung und Roman: Aspekte ihrer Interdependenzen”. *Zeitschrift für Ästhetik und Allgemeine Kunstwissenschaft* 30 (1985), 1: 138–157.
- Małecki, Aleksander. „Mity etnogenetyczne w samoświadomości historycznej na przykładzie historiografii polsko-niemieckiego pogranicza w XVI w.”. *Sensus Historiae* 2 (2011), 3: 35–53.
- Meinhold, Wilhelm. „Bogislaw der Grosse und der Bauer Hans Lange. Romanze in drei Abtheilungen. Der Bauer Lange an der Tafel Bogislafs X.”. W: Tegoż. *Gedichte*. T. 2: *Vermischte Gedichte* (=Gesammelte Schriften 4), 205–229. Leipzig: J.J. Weber, 1846.
- Micraelius, Johannes. *Sechs Bücher vom Alten Pommerlande*. T. 3: *Drittes Buch Deß Alten Sächsischen Pommerlandes, Darinen befindlich, Was sich seither Suantibori Zeiten biß auf den Held Bogislaum X. in unterfcheidlichen Regierungen zugetragen habe*. Stettin–Leipzig: Vorlegung Johann Kuncckels, 1723.
- Nycz, Ryszard. „Literatura nowoczesna: cztery dyskursy (tezy)”. *Teksty Drugie* 4 (2002): 35–46.
- Pietrzekiewicz, Iwona. „Teksty historiograficzne w środowisku dominikanów Prowincji Litewskiej – wybrane przykłady”. *Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia* 14 (2016): 328–347.
- Prutz, Robert. „Herzog Bogeslav”. W: Tegoż. *Aus der Heimat. Neue Gedichte*, 209–264. Leipzig: F.A. Brockhaus, 1858.
- Ranke, Leopold. *Geschichte der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1535*. Leipzig–Berlin: Reimer, 1824.
- Schmitt, Stefanie. *Inszenierungen von Glaubwürdigkeit. Studien zur Beglaubigung im späthöfischen und frühneuzeitlichen Roman*. Tübingen: Niemeyer, 2005.

- Schütte Merle Marie, Kristina Rzehak, Daniel Lizius, red. *Zwischen Fakten und Fiktionen: Literatur und Geschichtsschreibung in der Vormoderne* (=Religion und Politik 10). Würzburg: Ergon, 2014.
- Stępiński, Włodzimierz. „Szczecin w latach 1806–1870. Na drodze do kapitalizmu”. W: *Dzieje Szczecina 1806–1945*, red. Bogdan Wachowiak, 9–278. Szczecin: Wydawnictwo 13 Muz, 1994.
- Spyra, Janusz. *Historiografia a tożsamość regionalna w czasach nowożytnych na przykładzie Śląska Cieszyńskiego w okresie od XVI do początku XX wieku*. Częstochowa: Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, 2015.
- Stopka, Katja. „Geschichte und Literatur”. W: *Clio Guide – Ein Handbuch zu digitalen Ressourcen für die Geschichtswissenschaften*, red. Laura Busse i in. Clio Online, 2016. Dostęp 30.06.2022. <http://www.clio-online.de/guides/themen/geschichte-und-literatur/2016>.
- Szwajda, Aleksandra. *Bogusław X – Gryfita*. Szczecin: Zamek Książąt Pomorskich, 2020.
- Szyborski, Wiktor. „Pielgrzymka księcia pomorskiego Bogusława X do Rzymu u schyłku XV wieku”. *Nasza Przeszość* 99 (2003): 367–378.
- Thiede, Friedrich. *Chronik der Stadt Stettin. Bearbeitet nach Urkunden und den bewährtesten historischen Nachrichten*. Stettin: Ferdinand Müller, 1849.
- Turek-Kwiatkowska, Lucyna. *Przemiany świadomości historycznej społeczeństwa pomorskiego w XIX wieku*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 1989.
- Wawrzyński, Patryk. „Mitomotoryczność opowieści: wykorzystanie analizy narratywnej do badań znaczenia mitów kulturowych (w stosunkach międzynarodowych)”. *Athenæum* 36 (2012): 157–173.
- Wehrmann, Martin. „Die Herzogin Sophia von Pommern und ihr Sohn Bogislaw X.”. *Baltische Studien. Neue Folge* 5 (1901): 131–175.
- Wehrmann, Martin. *Geschichte von Pommern*. T. 1: *Bis zur Reformation (1523)*. Gotha: Friedrich Andreas Perthes, 1904.
- Weidauer, Friedemann J. „Zum Verhältnis von Literatur und Geschichtsschreibung”. *Widerstand und Konformismus. Literaturwissenschaft*. Dostęp 24.06.2022. https://doi.org/10.1007/978-3-663-01633-5_1.
- Wigand, Johann. *Erinnerung: Von der Newen Busse D. Georg. Maiors. Repetition: Wiederholung vnd endliche Erklerung der Bekentnis D. G. Maiors genant*. Lübeck: A. Kröger, 1568.
- Wójcik, Bartosz. „Zwischen Fakten und Fiktion: Bogislaw X. in kulturellen Texten”. W: Tegoż. *Erzählpalimpseste: Sagen aus Pommern. Fallstudien zu Faktizitäten, Fiktionalitäten und Fiktionen in einem Grenzraum* (=Schriften zur Kulturgeschichte 60), 129–154. Hamburg: Fachverlag für wissenschaftliche Literatur Dr. Kovač, 2021.

Abstrakt

Z uwagi na to, że praktycznie niezbadaną sferą pozostaje wizerunek księcia pomorskiego Bogusława X w tekstach kultury, oraz że w 2023 i 2024 roku związane są z nim dwie ważne rocznice, artykuł *Obraz Bogusława X w tekstach historiograficznych do końca XIX wieku* związany jest z wizerunkiem Bogusława X w wybranych tekstach historiograficznych dotyczących Pomorza, publikowanych do końca XIX wieku. Przeanalizowano w nim obraz władcy, stawiając w centrum kwestie fikcjonalności tekstualnej zawartej w tym korpusie tekstów. Analiza jest wsparta instrumentarium analizy narratywnej w tradycji mitomotorycznej. Zwraca uwagę tekstowy potencjał życiorysu księcia. Konstatacją wywodu jest daleko idąca instrumentalizacja postaci, dokonywana w zależności od kontekstu społeczno-politycznego, w którym funkcjonowała dana publikacja, a także od światopoglądu autora czy intencji wydawcy, względnie mecenasa. Wszystkie analizowane teksty ukazują wnioskowanie symboliczne z wydarzeń przeszłych, reflektujące na teraźniejszość i przyszłość danego narratora. Z tego wynika interakcja między każdorazowym nadawcą a odbiorcą poszczególnych tekstów, zasadzająca się na wierze poszczególnych narratorów w polityczne sprawstwo ich opowieści. Zwraca przy tym uwagę mnogość wyjaśnień dla wielokrotnych reaktualizacji mitu.

The portrayal of Bogusław X in historiographical texts until the end of the 19th century

Abstract

Given the virtually unexplored realm of the image of the Pomeranian Duke Bogusław X in texts of culture and the importance of the anniversaries related to him in 2023 and 2024, the article “The portrayal of Bogusław X in historiographical texts until the end of the 19th century” delves into the depiction of Bogusław X in selected historiographical texts concerning Pomerania published until the end of the 19th century. The article analyzes the presented image of the ruler, focusing on the issue of textual fiction contained in this corpus of texts. The analysis is supported by the tools of narrative analysis in the myth-motif tradition. The article emphasizes the textual potential of the duke’s life story. The conclusion drawn from the discourse is the extensive instrumentalization of the character, which depends on the socio-political context in which a given publication operated, as well as the author’s worldview or the intentions of the publisher or patron. All the analyzed texts demonstrate symbolic reasoning from past events, reflecting on the present and future of each narrator. This results in an interaction between each sender and the recipient of individual texts, based on the belief of the respective narrators in the political agency of their stories. It also highlights the multitude of explanations for the repeated reactualization of the myth.

Cytowanie

Bartosz Wójcik. „Obraz Bogusława X w tekstach historiograficznych do końca XIX wieku”, *Przełęcz Zachodniopomorski* 38 (2023), 67: 219–243. DOI: 10.18276/pz.2023.38-11.